

ТӨВЛӨРЛИЙГ СААРУУЛАХ, ШИНЭЭР ХӨГЖЛИЙН ТӨВ БАЙГУУЛАХ ТАЛААРХ ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА

Г. Алтан-Оч (PhD), Г. Билгээ, Д.Жигваагүнсэл,
Р. Нургүл, Ч.Онончимэг, Ц.Элбэгзаяа

АГУУЛГА

Судалгааны ерөнхий тойм, онолын үндэслэл
Судалгааны үр дүн, дүгнэлт
ОХУ-ын Санкт-петербург хот
БНХАУ-ын Шанхай хот
БНСУ-ын Пусан хот
Бүгд Найрамдах Казахстан улс
Канадын Торонто хот
Ашигласан материалын жагсаалт

СУДАЛГААНЫ ЕРӨНХИЙ ТОЙМ, ОНОЛЫН ҮНДЭСЛЭЛ

Төвлөрлийг сааруулах гэдэг нь улс төр, захиргаа, төсвийн талаар шийдвэр гаргах эрх мэдлийг төв Засгийн газраас орон нутгийн засаг захиргаа, байгууллагад шилжүүлэх үйл явц юм. Энэхүү нэр томъёо нь эрх мэдлийг дээрээс доош нь шилжүүлэх гэсэн ойлголтыг илэрхийлдэг.

Төвлөрлийг сааруулах үйл явц нь дараах үндсэн 2 хэлбэртэй байдаг. Үүнд:

- төрийн захиргааны албаны тогтолцооны хүрээнд чиг үүрэг, хариуцлагыг шилжүүлэх (deconcentration)
- улс төрийн тогтолцооны хүрээнд шийдвэр гаргах эрх мэдэл, хариуцлагыг шилжүүлэх (devolution)

Захиргааны чиг үүрэг, хариуцлагыг шилжүүлэх замаар төвлөрлийг сааруулах нь

Энэ нь төрийн захиргааны албадын чиг үүрэг, хариуцлагыг үндэсний түвшнээс орон нутгийн түвшин рүү, мөн төрийн захиргааны төв байгууллагуудаас тэдгээрийн орон нутаг дахь салбар руу шилжүүлэх үйл явц бөгөөд үүнийг захиргааны төвлөрлийг сааруулах ч гэж нэрлэдэг. Энэ тохиолдолд шийдвэр гаргах эрх мэдэл орон нутгийн иргэдийн өмнө хариуцлага хүлээдэг төлөөллийн байгууллагад бус харин төрийн захиргааны төв байгууллагаас томилогддог, түүнд ажлаа тайлагнадаг албан тушаалтанд шилждэг гэдгийг тэмдэглэх хэрэгтэй юм. Иймд төвлөрлийг сааруулах энэ хэлбэр нь олон нийтийн оролцоог хөхиүлэн дэмжих гэхээсээ илүү захиргааны үр ашгийг нэмэгдүүлэх зорилготой байдаг.

Төрийн захиргааны онол боловсруулагчид орон нутгийн салбаруудад чиг үүрэг, хариуцлагыг шилжүүлэх нь үр ашгийг дээшлүүлэх, яамдын ажлын ачааллыг багасгах, тэднийг өдөр тутмын захиргааны ажлаас чөлөөлж, анхаарлыг нь бодлогын асуудалд төвлөрүүлэх гэх мэт зөвхөн менежментийн хэмжигдэхүүнүүдэд үндэслэсэн улс төрийн бус шийдвэр хэмээн үнэмшүүлэхийг оролддог ч энэ нь үнэн хэрэгтээ дээд зэргийн улс төрийн шийдвэр байх тохиолдол байдаг.

Нэгдүгээрт, төв засгийн газар энэ шийдвэрийг гаргахдаа орон нутгийн засаг захиргааны эрх мэдлийг өргөтгөхөөсөө илүү төрийн эрх баригчдын улс төрийн сонирхлыг хамгийн түрүүнд харгалзан үздэг.

Хоёрдугаарт, орон нутгийн салбар дахь албан хаагчид гол төлөв Засгийн газрын буюу улс төрийн тогтвортой байдлыг хангах, улс төрийн сөрөг хүчний үйл ажиллагаанд саад учруулах, орон нутгийн засаг захиргаадаар төв засгийн газрын бодлогын хэрэгжилтийг хангуулах, орон нутгийн түвшний албан хаагчид улс төрийн хувьд үнэнч байгаа эсэхэд хяналт тавих зэрэг үүрэг гүйцэтгэдэг.

Төрийн захиргааны төв байгууллагуудын орон нутаг дахь салбарыг хэрхэн зохион байгуулах буюу захиргааны төвлөрлийг хэрхэн сааруулах тухай асуудал улс орон бүрт өөр өөр байх боловч Смидт дараах нийтлэг 3 хувилбарыг авч үзсэн байна. Үүнд:

Орон нутаг дахь салбарын тогтолцооны загвар-Төрийн захиргааны төв байгууллагын орон нутаг дахь төлөөлөл нь боловсрол, эрүүл мэнд, үйлдвэр, хөдөө аж ахуй зэрэг төрийн үйлчилгээ, аж ахуйн тодорхой салбарын асуудлыг эрхэлдэг. Энэ тохиолдолд төв Засгийн газрыг төлөөлөн захирагч гэж байдаггүй бөгөөд салбарын чанартай зохицуулалт хийх, мэргэжлийн удирдлагаар хангах, үйлчилгээний нийтлэг стандарт мөрдүүлэх зэрэг чиг үүргийг холбогдох яамд нь хэрэгжүүлдэг.

Засгийн газрын бүрэн эрхт төлөөлөгч-Муж, дүүргийн засаг дарга зэрэг төв Засгийн газрыг бүрэн эрхтэй төлөөлөн захирагчдын гарт ихээхэн эрх мэдэл төвлөрдөг. Эдгээр албан тушаалтан тухайн нутаг дэвсгэр дээрээ төрийн бүх чиг үүргийг хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээж, бусад төрийн албан хаагчид, орон нутгийн засаг захиргааны албан тушаалтнуудаас дээгүүр эрх мэдэл эдэлдэг. Энэ нь орон нутгийн өөрөө удирдах ёсыг ихээхэн хязгаарласан хувилбар юм.

Засгийн газрын төлөөлөгч-Төлөөлөгч нь гол төлөв зохицуулалтын чиг үүрэгтэй байдаг. Орон нутгийн засаг захиргааны болон мэргэжлийн албан тушаалтнуудад зөвлөмж өгөхөөс биш дагаж мөрдөх тушаал, шийдвэр гаргадаггүй.

Их Британи, АНУ зэрэг хөгжингүй орнууд захиргааны төвлөрлийг сааруулах орон нутаг дахь салбарын тогтолцооны загварыг авч хэрэглэсэн бол хөгжиж буй орнуудын ихэнх нь бүрэн эрхт төлөөлөн захирагч бүхий тогтолцооны загварыг авч хэрэглэсэн байна. Загварын сонголтод тухайн орны түүхэн нөхцөл байдал тодорхой хэмжээгээр нөлөөлөх боловч төв Засгийн газрууд улс төрийн төвлөрлийг сааруулахаасаа илүү захиргааны төвлөрлийг сааруулахыг илүүд үздэг ерөнхий хандлага ажиглагдаж байна.

Улс төрийн эрх мэдэл, хариуцлагыг шилжүүлэх замаар төвлөрлийг сааруулах нь

Төвлөрлийг сааруулах энэ хэлбэр нь орон нутгийн ардчиллыг бэхжүүлэх, үр ашгийг дээшлүүлэх зорилтын аль алиныг агуулдаг учраас сонгодог хэлбэрт тооцогддог. Энэ нь орон нутгийн засаг захиргаадад эрх мэдэл, хариуцлагыг цогц байдлаар шилжүүлэх үйл явц бөгөөд захиргааны болон санхүүгийн, мөн улс төрийн эрх мэдлийг хамардаг гэж ойлгох нь зүйтэй юм.

Эрх мэдэл, хариуцлага цогц байдлаар шилжсэн орон нутгийн засгийн газрын шинжийг:

- үндсэн хуулийн дагуу тухайн нутаг дэвсгэрийнхээ хүрээнд эрх барих чиг үүргийг хэрэгжүүлж, орон нутгийн чухал чухал үйлчилгээний талаар хариуцлага хүлээдэг;
- санхүү, төсвийн хувьд бие даасан байдалтай, орлогоо өөрөө бүрдүүлэх эрх мэдэлтэй байх;
- орон нутгийн иргэдийн ардчилсан сонгуулиар томилогддог, орон нутгийнхаа хөгжлийн бодлогыг тодорхойлж, дотооддоо мөрдөх дүрэм гаргаж хэрэгжүүлдэг;
- төрийн захиргааны төв байгууллагуудын албан тушаалтнууд зөвхөн зөвлөгөө өгөх, мэргэжлийн хяналт хийх үүрэгтэй болохоос биш орон нутгийн бүрэн эрхэд хамаарах асуудалд оролцдоггүй хэмээн тодорхойлжээ.

Гэхдээ ийм сонгодог хэлбэрийн орон нутгийн засгийн газрыг бий болгох, бэхжүүлэх асуудал урт удаан хугацааны үйл явц юм. Эхний ээлжинд орон нутагт үйлчилгээ үзүүлэх чиг үүргийг төв засгийн газрын бодлогын дагуу төрийн захиргааны төв байгууллага хэрэгжүүлж, дараа нь эдгээр үйлчилгээг төв засгийн газрын заавар, чиглэлийн дагуу үзүүлэх чиг үүргийг орон нутгийн удирдлагад шилжүүлж, эцэст нь орон нутгийн засаг захиргаадад чадавх бий болохын хэрээр тэдэнд үйлчилгээний зарим салбарт илүү их хариуцлага хүлээлгэж, өөрөө засаглах эрх олгож болох юм.

Төвлөрлийг сааруулах үйл явц нь харьцангуй бие даасан засаг захиргааг бий болгох, орон нутгийн орлогын эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх, хариуцлагыг дээшлүүлэх тухай асуудал юм. Гэхдээ энэ тодорхойлолт тэр бүр улс орнуудад тохирохгүй байх явдал бий. Жишээлбэл, Энэтхэгт холбооны засгийн газар нь мужийн засаг захиргаадаа бодвол харьцангуй их эрх мэдэл эдэлдэг. Хятад улс нь төрийн эрх мэдлийн ихээхэн төвлөрөлтэй гэгддэг боловч бодит байдал дээрээ орон нутгийн засаг захиргаад нь өөрөө засаглах ихээхэн эрх эдэлдэг бөгөөд үүнийг “хятад маягийн төвлөрлийг сааруулах үйл явц” гэж тодорхойлдог.

Эрх мэдлийг цогц байдлаар шилжүүлэх аргаар төвлөрлийг сааруулах нь хамгийн хүчтэй хэлбэрт тооцогддог бөгөөд гол төлөв төрийн захиргааны байгууллагуудын түвшинд төвлөрлийг сааруулах үйл явцтай хамт хэрэгждэг.

Ардчилал хөгжсөн ихэнх оронд зарим асуудлыг өөрөө шийдвэрлэх бүрэн эрх бүхий байгууллагууд, орон нутгийн асуудлаа өөрөө шийдвэрлэх бүрэн эрх бүхий орон нутгийн засаг захиргаад, бүсийн түвшинд яамны эрх мэдлийг хэрэгжүүлдэг салбар нэгжүүд гэх мэт олон хэлбэр байдаг. Эндээс засгийн газар нь ардчилсан шинэтгэлд баримжаалсан төвлөрлийг сааруулах өөрчлөлт шинэчлэлтийг хэрэгжүүлэхдээ төрөл бүрийн хэлбэрийг хослуулан ашиглах боломжтой болохыг харж болно.

Төвлөрлийг сааруулж, эрх мэдэл шилжүүлэх нэгж

Төв Засгийн газраас доош засаг захиргааны хэд хэдэн нэгж байдаг учраас төвлөрлийг сааруулж, эрх мэдэл шилжүүлэх нэгж тэдгээрийн чухам аль нь байхыг тодорхойлох явдал чухал ач холбогдолтой. Ихэнх улс оронд гол төлөв төв Засгийн газар, муж, орон нутгийн засаг захиргаа гэсэн засгийн газрын гурван түвшин байдаг.

Уганда улсад дүүрэг, каунти, дэд каунти, тосгоны зөвлөл гэсэн засаг захиргааны нэгжүүд байдаг бөгөөд төвлөрлийг сааруулж, эрх мэдэл шилжүүлсэн нэгж нь дүүрэг юм. Энэтхэгт ийм нэгж нь муж улсын засаг захиргаа байсан бол Хятад, Орос улсад бүсийн түвшинд байдаг. Ийнхүү дээрх улсуудад төвлөрлийг сааруулж, эрх мэдлийг шилжүүлсэн нэгж нь дундаж хэмжээний газар нутагтай улс орнуудтай дүйцэхүйц том хэмжээтэй байна.

Гэвч төвлөрлийг жинхэнэ ёсоор сааруулъя гэвэл эрх мэдлийг үүнээс доош түвшинд шилжүүлэх шаардлагатай юм.

Орос улсад бүсүүд нь харьцангуй том газар нутагтайгаас үүдэн төв засгийн газраас бүсүүдэд чиг үүрэг шилжүүлснээр бүсээс доош түвшинд буюу ялангуяа хот, дүүргийн захиргаадад төвлөрөл саарсны ач тус мэдрэгдэж байгаа эсэх нь тодорхойгүй байна. Хэрэв ихэнх эх үүсвэр, чиг үүрэг бүсийн засаг захиргаадад төвлөрч, түүнээс доошхи түвшинд эрх мэдэл шилжихгүй бол төвлөрсөн нэг улсын оронд жижиг хэмжээний олон төвлөрсөн нэгж үүсч бий болох эрсдэлтэй юм.

Ингээд дээрх онолын үндэслэл болон Орос, Хятад, Өмнөд Солонгос, Казахстан, Канад улсуудад нийслэлээс гадна эдийн засгийн идэвхтэй бүс буюу хөгжлийн бусад төвүүдийг хэрхэн байгуулж, төвлөрлийг сааруулан улс орныхоо эдийн засаг, нийгмийг хөгжүүлсэн туршлагыг судалсаны үндсэн дээр уг судалгааны захиалгатай холбогдуулан доорх дүгнэлтийг гаргаж болохоор байна.

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН, ДҮГНЭЛТ

- Эдийн засгийн идэвхтэй бүс нутгийн хэмжээг нэмэгдүүлэн эдийн засгийг хурдацтай тэлэх буюу хөгжлийн хоёроос доошгүй төв байгуулах замаар төвлөрлийг сааруулах үйл явц нь эдийн засгийн хөшүүрэг гэхээсээ илүүтэй улс төрийн шийдвэр, төрийн бодлогын үр дүн юм байна.
- Шинээр байгуулах хөгжлийн төвийг засаг захиргааны төв хот гэхээс бизнесийн хот буюу аж үйлдвэр, эдийн засгийн төв болгосон нь илүү оновчтой байгаа нь ихэнх улсуудын туршлагаас харагдаж байна (зөвхөн ОХУ-ын Санкт-Петербург хамаарахгүй). Энэ талаар хамгийн сайн туршлага гэвэл, Казахстан улсад байгуулсан олон тооны эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг нэрлэж болно.
- Хөгжлийн шинэ төв байгуулахад хамгийн чухалд тооцогдох хүчин зүйл бол дэд бүтэц, нэн ялангуяа далайн буюу усан замын тээврийн ложистик, сүлжээ юм байна. Түүнээс биш хөгжлийн шинэ, хуучин төвийн хоорондох зай чухал ач холбогдолгүй юм. Манай орны хувьд авч үзвэл, зам тээврийн дэд бүтэц буюу төмөр замын ложистик хамгийн чухал ач холбогдолтой хүчин зүйл юм. Иймээс хөгжлийн шинэ төвөөр Дархан, Сайншанд (усан хангамж, эрчим хүчний дэд бүтцийн асуудлыг шийдэж чадвал) хотыг сонгох нь илүү оновчтой харагдаж байна.
- Хөрөнгө оруулалтын шингээх чадварт хамгийн сайн нөлөө үзүүлдэг чухал хүчин зүйл бол санхүүгийн зах зээлийн хөгжил байдаг¹. Санхүүгийн зах зээл нь банк санхүүгийн байгууллага, хөрөнгийн биржийн хөгжлийн түвшингээр тодорхойлогдоно. Тэгвэл Сингапур улсын жишгээр олон улсын санхүүгийн төв болгохоор Пусан хотыг хөгжүүлсэн Өмнөд Солонгосын туршлагыг хамгийн сайн жишээгээр нэрлэж болохоор байна.

1. ОХУ-ЫН САНКТ-ПЕТЕРБУРГ ХОТ

Ленинград мужийн төв болох Санкт-Петербург хот нь 5 сая орчим хүн амтай, 1 439 км² нутаг дэвсгэртэй бөгөөд Москва хотын дараа орох ОХУ-ын хоёр дахь том хот юм. Санкт-Петербург нь Холбооны хотын статустай хот юм.

Тус хот нь Цагаан тэнгис, Днепр мөрөн, Ижил мөрөн хүртэл усан зам татагдсан байдаг тул Каспийн тэнгис, Урал, Ижил мөрнөөс Балтын тэнгист гарах гарц болдог бөгөөд улсдаа томоохонд тооцогдох боомт хотоос гадна төмөр зам, агаарын замын чухал зангилаа болж хөгжсөн.

Анх Санкт-Петербург хотыг I Петр хаан Умардын дайны үед усан онгоц үйлдвэрлэх зорилготой усан цэргийн бааз байгуулж (1703 он) байсан. Дараа нь Оросын эзэн хаант улсын нийслэл болсноор (1712 он) энд тансаг хэрэглээний үйлдвэрүүд байгуулагдахын зэрэгцээ шинжлэх ухаан, боловсролын салбар идэвхтэй хөгжиж, архитектурын шилдэг бүтээлүүд бий болж эхэлсэн.

XX зууны эхээр Санкт-Петербург хотод тэргүүлэх чиглэлийн үйлдвэрүүд байгуулагдсанаар тус улсын нийт аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний 30 хувийг үйлдвэрлэж, тэнд 250 мянга гаруй хүн ажиллаж байжээ.

¹Г.Алтан-Оч, Ц.Элбэгзаяа “Хөрөнгө оруулалтын шингээх чадвар, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлс” СТ-13/425, УИХТГ-ын Судалгаа, шинжилгээний хэлтэс, 2013 он

Зөвлөлт Орос улсын үед нийслэлийг Москва руу шилжүүлсний (1918 он) дараа Санкт-Петербург хотод аж үйлдвэрийн салбар улам эрчимтэй хөгжиж, боловсрол, шинжлэх ухаан, соёлын болон зэвсэгт хүчинд гүйцэтгэх үндсэн үүрэг нь хадгалагдсан хэвээр байв.

Санкт-Петербургийн эдийн засаг, нийгмийг 2030 он хүртэл хөгжүүлэх стратеги “Санкт-Петербург-2030 стратеги”¹-д дурьдсанаар тус хотын гүйцэтгэх үүрэг хэд хэдэн удаа хувьсан өөрчлөгдөж байсан бөгөөд өөрчлөлтийг дараах хүснэгтэд харуулав.

Санкт-Петербург хотын гүйцэтгэх үүргийн өөрчлөлт

/Хүснэгт 1/

Санкт-Петербург (1703-1917)	Ленинград	Санкт-Петербург 2013	Санкт-Петербург 2030
<ul style="list-style-type: none"> Оросын эзэн хаант улсын нийслэл Хилийн хамгаалалтын штаб Усан цэргийн флот “Европ руу харах цонх” Олон улсын худалдааны төв Аж үйлдвэрийн төв Соёл, шинжлэх ухаан, боловсролын төв 	<ul style="list-style-type: none"> Хил хамгаалалтын штаб Усан цэргийн флот Оюуны төв Үйлдвэрлэлийн судалгаа, инженерчлэл, барилга, хот төлөвлөлтийн төв Зэвсэгт хүчний үйлдвэрлэл, судалгааны төв Боловсролын төв Арктик судлалын төв Далайд гарах гарц 	<ul style="list-style-type: none"> Дэлхийн түүх-соёлын төв Боловсрол, шинжлэх ухаан, инновацийн төв Нийслэлийн зэрэглэлтэй хот Аж үйлдвэрийн төв Ажил хэрэг, аялал жуучлалын төв Тээвэр, дамжин өнгөрөх, худалдааны төв 	<ul style="list-style-type: none"> Тохилог амьдрах хот Дэлхийн түүх-соёлын төв Боловсрол, шинжлэх ухаан, инновацийн төв Нийслэлийн зэрэглэлтэй хот Өндөр технологит үйлдвэрлэлийн төв Бүтээлч аж үйлдвэрлэлийн төв Ажил хэрэг, удирдлага, аялал жуучлалын төв Балтын тэнгис орчмын тэргүүлэх хот Тээвэр-логистик, худалдааны төв Арктик судлал, инновацийн хөгжлийн төв

Санкт-Петербург хотын үндсэн үүргүүдийн нэг бол “тав тухтай амьдрах хот” хэмээн тодорхойлсон байна. Ийнхүү үүнд анхаарал хандуулснаа тус хотын засаг захиргаа дараах байдлаар тодорхойлж байна. “Хэдийгээр энэ нь мэдээжийн асуудал боловч бодлогын баримт бичгүүдэд түүнийг тэргүүлэх, эсвэл тодорхойлох хэмжээнд тэр бүр авч үздэггүй. Орчин үед үүнд онцгой анхаарсан хотууд нь хүний төлөөх өрсөлдөөнд тэргүүлж байна. Амжилттай хөгжиж байгаа хотууд руу авьяаслаг, бүтээлч, овсгоотой хүмүүс тэмүүлж, тав тухтай, эрх чөлөөтэй, сэтгэл хангалуун амьдрахыг хүсэж байна. Үүний тулд хотын тогтвортой хөгжлийг хангах, өөрийн гэсэн өвөрмөц дүр төрхийг бий болгох, таарсан хэмжээтэй зай талбайг зохион байгуулах, орчин үеийн дэд бүтцийг дэмжих ёстой.” хэмээн Санкт-Петербург-2030 стратегид дурьдсан байна. Санкт-Петербург нь энэ үүргээ гүйцэтгэхийн тулд дэлхийн хүн амыг соронз мэт татдаг Москва, Лондон, Парис, Бостон болон бусад томоохон хотуудтай өрсөлдөж байна.

Хэдийгээр Санкт-Петербург хотын цаг агаар таагүй байдаг ч 2013 онд тус хотод байнга оршин суудаг хүний тоо 5 сая болж өссөн бөгөөд 2030 онд энэ үзүүлэлт 870 мянгаар нэмэгдэх урьдчилсан тооцоо гарсан байна. Одоогийн байдлаар хүн амын тоогоороо Холбооны улсад 4-рт жагсаж байна.

Санкт-Петербург хотын хүн амын үзүүлэлт, урьдчилсан тооцоо

/Хүснэгт 2/

Үзүүлэлт	Тайлан				Урьдчилсан тооцоо		
	2010	2011	2012	2013	2020	2025	2030
Байнга оршин суугч, мян.хүн	4,866.0	4,926.3	4,990.6	5,080.0	5,541.0	5,728.0	5,870.0
Дундаж наслалт	72.1	73.1	73.4	73.6	76.9	77.5	78.0

Хүн амын тогтвортой өсөлтөд нөлөөлж байгаа олон хүчин зүйлсийн нэг нь иргэдийн орлого бөгөөд эндэхийн иргэдийн сарын дундаж орлого 2005 онд 12.3 мянган рубль байсан бол 2012 онд 27.8 мянган рубль болж хоёр дахин нэмэгдсэн, харин өндөр насны тэтгэврийн хэмжээ 2.9 мянган рублиас 10.6 мянган рубль болж бараг 4 дахин нэмэгдсэн байна.

Хотын ирээдүйд гүйцэтгэх дараагийн үүргийг нийслэлийн зэрэглэлтэй хот байх хэмээн тодорхойлсон. Санкт-Петербург хотод дэлхийн тэргүүлэгч орны тэргүүнүүдийн дээд хэмжээний уулзалтууд явагддаг бөгөөд жил бүр Петербургийн олон улсын эдийн засгийн форум, Усан цэргийн олон улсын үзэсгэлэн, Петербургийн олон улсын инновацийн форум зохион байгуулагддаг.

Мөн Санкт-Петербург хотод Тусгаар улсуудын хамтын нийгэмлэгийн орнуудын парламентын ассамблей, ОХУ-ын Үндсэн хуулийн шүүх (2008 оны V сараас), “Конгрессын ордон” төрийн арга хэмжээний цогцолбор, Б.Н.Ельцины нэрэмжит Ерөнхийлөгчийн номын сан, Усан цэргийн жанжин штаб, ОХУ-ын Зэвсэгт хүчний баруун бүсийн штаб, Ленинград мужийн засаг захиргааны байгууллагууд болон бусад олон улсын, холбооны улсын байгууллагууд байрлан үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Санкт-Петербург бол түүх дурсгал, соёлын өв ихтэй бөгөөд ОХУ болон дэлхийн аялал жуулчлалын төв юм. Энд ЮНЕСКО-гийн Дэлхийн өвд бүртгэгдсэн олон түүх дурсгал болон соёлын цогцолборууд байдаг. 2005 онд ирсэн жуулчдын тоо 3.7 сая (үүнээс 1.8 сая нь гадаадын иргэн) байсан бол 2012 онд 6 сая (үүнээс 2.9 сая гадаадын иргэн) болж өссөн байна. Аялал жуулчлалын салбарын гол ажиллах хүчин болсон зочид буудал, зоогийн газарт ажиллагсдын тоо 2005 онд 61.6 мянга байсан бол 2012 онд 62.5 мянган хүн болсон байна.

Санкт-Петербург хотын төсвийн дийлэнхийг бүрдүүлдэг аж үйлдвэрийн салбар нь үетэйгээ нийцэн байнга шинэчилэгдэж ирсэн. Хамгийн сүүлд Зөвлөлт улс задрах үеэр орчин үеийн шинэ үйлдвэрүүд байгуулагдан уг салбар хөгжлийн шинэ шатанд гарч ирсэн. Тухайлбал, Ленинград мужийн автомашин угсралт болон автомашины эд ангийн үйлдвэрүүдтэй хамтран ажилласнаас хойш өнөөдөр тус хотод автомашины иж бүрэн үйлдвэртэй болсон.

Санкт-Петербург хотын үйлдвэрлэлийн хэмжээ, урьдчилсан тооцоо

/Хүснэгт 3/

Үзүүлэлт	Тайлан				Урьдчилсан тооцоо		
	2010	2011	2012	2013	2020	2025	2030
Үйлдвэрлэлийн хэмжээ, тэр.руб.	1,448.5	1,891.1	2,222.1	2,313.4	4,550.0	7,250.0	11,120.0

Мөн олон улсын тэргүүлэх Microsoft, EMC, Oracle, Intel, Яндекс, Google, Hewlett-Packard, Motorola Mobility, EPAM, LGSoftLab, Siemens, T-Systems зэрэг компаниуд эрдэм шинжилгээ, судалгааны төвүүдээ байгуулаад байна.

Тус хот нь жижиг үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж байгаа туршлагаараа ОХУ-д тэргүүлж байна. 2012 оны байдлаар, 100 мянган хүнд ногдох жижиг үйлдвэрийн тоогоороо 1-д, жижиг үйлдвэрүүдэд ажиллаж байгаа боловсон хүчний тоогоороо 3-т тус тус жагссан байна. Тодруулбал, 211.3 мянган жижиг үйлдвэрт нийт 692.4 мянган хүн ажиллаж байсан нь нийт ажиллагсадын 30.7%-ийг эзэлж байна. Жижиг үйлдвэрүүдийн хөрөнгийн эргэлт 2011 онд 1,365.1 тэр.рубль байсан бол 2012 онд 1,431.1 тэр.рубль болж өссөн байна. Сүүлийн жилүүдэд жижиг үйлдвэрүүдээс Санкт-Петербург хотын татварын нийт орлогын оруулж буй хувь нэмэгдэж 3%-д хүрсэн байна.

Эдийн засгийн хөгжлийн өөр нэг эх үүсвэр болсон хөрөнгө оруулалтын салбарыг “Эксперт РА” агентлагаас дүгнэн 2013 оны 12-р сард 1А зэрэглэлийг олгосон байна. Энэ нь Санкт-Петербург хотод хөрөнгө оруулалт хийхэд хамгийн өндөр боломжтой, хамгийн бага эрсдэлтэй гэж үзсэн байна.

ОХУ-ын Статистикийн албаны мэдээллээр Санкт-Петербург хот болон Ленинград мужийн үндсэн хөрөнгөд оруулах хөрөнгө оруулалтын 2013 оны хэмжээ 2012 оныхтой харьцуулбал 0.3%-иар өссөн байна. Байгууллагуудын үндсэн хөрөнгөд оруулах хөрөнгө оруулалт 276.2 тэр.рубль болсоноос 47% нь хөрөнгө оруулагчдын өөрсдийн хөрөнгөөс, 53% нь татан оролцуулсан хөрөнгөөс (үүнээс 27% нь төсвийн хөрөнгө оруулалт) бүрдсэн байна.

2013 онд Санкт-Петербург хотын тэргүүлэгч гадаадын хөрөнгө оруулагчдад дараах 5 улс багтсан байна. Үүнд: Люксембург (3.2 тэр.ам.\$), Герман (1.25 тэр.ам.\$), Ирланд (1.24 тэр.ам.\$), Казахстан (1.2 тэр.ам.\$), Өмнөд Солонгос (813 сая ам.\$) орсон байна.

Санкт-Петербург хотын хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, урьдчилсан тооцоо

/Хүснэгт 4/

Үзүүлэлт	Тайлан				Урьдчилсан тооцоо		
	2010	2011	2012	2013	2020	2025	2030
Үндсэн хөрөнгөд оруулах хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, тэр.руб.	401.5	360.4	351.9	366.9	982.7	1,750.0	3,000.0
Гадаадын хөрөнгө оруулалт, тэр.ам.дол.	5.2	6.1	10.8	13.4	15.2	15.5	17.0
Үүнээс шууд хөрөнгө оруулалт, тэр.ам.дол.	0.5	1.1	0.9	1.4	3.9	4.3	5.4

Зөвлөлт Холбоот Улс задарсны дараа Санкт-Петербург хотын усан боомт нь ОХУ-ын үндсэн усан боомт болж, тээвэр-транзитын төв болон эрчимтэй хөгжих болсон. Учир нь энэ усан боомт Европын холбооны улсуудтай холбогдох хамгийн дөт зам юм. Ийнхүү шинэ боломж гарч ирснээр Санкт-Петербург хотын усан боомтоор улсын хэмжээний ачааг тээвэрлэлтийн экспортын 10%, импортын 50%-ийг зөөвөрлөх болсон.

Үүний зэрэгцээ дамжин өнгөрөх үйл ажиллагаа томоохон үүрэг гүйцэтгэж байсан. Гэхдээ цаашид ачаа тээвэрлэлтийг хотоор дамжин өнгөрүүлэх нь үр ашиггүй, гагцхүү орон нутгийн тээврийн сүлжээнд томоохон ачаалал өгч байгаа аж. Тийм учраас энэ үүргийг Ленинград муж руу шилжүүлж байгаа.

Санкт-Петербург-2030 стратегийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай бүхий л төрлийн эх үүсвэрүүдийг баримт бичигт тусгасан байна. Ингэхдээ санхүүгийн эх үүсвэрээс гадна хөдөлмөрийн зах зээл, газрын харилцаа, үйлдвэрлэлийн нөөц зэргийг хамруулсан бөгөөд эх үүсвэрүүдийн урьдчилсан тооцоог дараах хүснэгтэд оруулсан.

Стратегийг хэрэгжүүлэх эх үүсвэрүүд

/Хүснэгт 5/

Үзүүлэлтүүд	2012 он	2020 он	2030 он
Хөдөлмөрийн зах зээл			
Ажилтай хүний тоо, мян.хүн	2,530.4	2,966.9	3,174.2
Үүнээс дээд боловсролтой хүний эзлэх хувь	44.7	47.0	50.0
Бүтээмж өндөртэй ажлын байр, мян.нэгж	102.7	280.0	400.0
Газар нутгийн нөөц			
Нийт талбай, мян.км ²	1.4	1.4	1.4
Үүнээс орон сууц, барилга байгууламжтай талбайн эзлэх хувь	30.6 ¹⁾	30.9	30.9
Хүн амын нягтрал, мян.хүн/км ²	3.4	3.9	4.2
Хөрөнгө оруулалт, санхүүгийн эх үүсвэр			
Үндсэн хөрөнгөд оруулах хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, тэр.руб.	351.9	982.7	3,000.0
1 оршин суугчид ногдох үндсэн хөрөнгөд оруулах хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, мян.руб.	70.5	178.0	511.1
Гадаадын хөрөнгө оруулалт, тэр.ам.дол.	10.8	15.2	17.0
Үүнээс шууд хөрөнгө оруулалт, тэр.ам.дол.	0.9	3.9	5.4
Хүн амын мөнгөн орлого, тэр.руб.	1,640.9	3,199.4	6,691.8
Хотын нэгдсэн төсвийн орлого, тэр.руб.	379.9	648.3	1,401.4
Хотын нэгдсэн төсвийн зарлага, тэр.руб.	382.3	630.9	1,401.4
Үйлдвэрлэлийн нөөц			
Цахилгаан хангамжийн хүчин чадал, Мвт	12,104.0	15,904.0	21,356.0
Дулаан хангамжийн хүчин чадал, Гкал/цаг	26,081.2	29,238.2	31,003.2
Усан хангамжийн хүчин чадал, мян.м ³ /хоног	3,028.0	2,799.0	2,251.0
Цэвэршүүлэх системийн хүчин чадал, мян.м ³ /хоног	2,327.0	2,444.5	2,758.0

¹⁾ 2011 оны байдлаар

2. БНХАУ-ЫН ШАНХАЙ ХОТ

Шанхай нь БНХАУ-ын төв засгийн газрын шууд харьяанд байдаг 4 хотын нэг бөгөөд хамгийн том аж үйлдвэр, худалдааны хот юм. Шанхай хот нь Хятадын зүүн нутгийн тэнгисийн эргийн мөрний цутгаланд оршсон газар зүйн таатай нөхцөлтэй бөгөөд нийт метрополи газар нутаг нь 20 гаруй сая хүнтэйгээрээ дэлхийн хамгийн том хотын бүсүүдийн нэг болдог.

Шанхай хот нь анх загасны аж ахуй, даавууны үйлдвэрлэл явуулдаг тосгон байсан боловч XIX зуунаас байр суурьтай болж, 1842 онд англичууд орон нутгийн оршин суугчдын эсэргүүцэлтэй тулгарсан хэдий ч Шанхайг эзэлсэн бөгөөд “Нанкийн” гэрээний дагуу хотыг гадаад улс орнуудтай худалдаа хийхийг зөвшөөрснөөр зүүн, барууны хоорондох худалдаа арилжааны төв, гадаад худалдаа наймааны нээлттэй боомт болгон зарлажээ.

Нанкийн гэрээ байгуулагдсаны дараахан 1843 оны «Нэмэлт тогтоол» болон Хятад-Америкийн, 1844 оны «Васяний гэрээ»-ний дагуу англичууд, дараагаар нь францчууд Шанхайд газар нутгийн эрхтэй болж, 1850 оны сүүлчээр Америкчууд концессийн дагуу мөн газартай болж америкчуудын оршин суурьших эхлэлийг тавьсан. Шанхайд гадаадынхан орж ирснээр гадаад худалдаа наймаа болон урлаг соёлын хувьд хурдан хөгжиж Хятадын гол хотуудын нэг нь болов.

Солонгосыг хянах 1894-1895 оны Япон-Хятадын дайн нь Симоносекийн гэрээнд гарын үсэг зурснаар төгсөж, үүний дараагаар Шанхай дахь гадаад гүрнүүдийн тоог Япон улс нэмэгдүүлсэн бөгөөд Япончууд Шанхайд өөрсдийн анхны үйлдвэрийг барьж, энэхүү жишгийг даган бусад улс орнууд ч үйлдвэрээ барьснаар Шанхайн үйлдвэрлэлийн эхлэлийг тавьсан байна.

Шанхай нь аажмаар Алс дорнодын санхүүгийн төв болж байв. 1927 онд Шанхай онцгой хотын статустай болж, 1930 оны 5 сард төв засгийн удирдлагатай хотын тоонд оржээ. 1937 онд Японы арми Шанхайг эзэлж, 1945 он хүртэл эзлэн түрэмгийлэгч япончуудын гарт байжээ.

1949 оны 5-р сарын 27-нд Гоминданы цэргүүд Шанхай хотыг коммунистуудад өгч гадаадын ихэнх фирм, оффисууд Хонг-Конг уруу шилжин нүүж, гадаадын хөрөнгө оруулалт бүрэн зогсож, эдийн засаг нь маш хурдацтайгаар буурсан.

1950, 1960 онуудад аж үйлдвэрийн чухал төв болж Хятадын коммунист намын зүүний хүчний суурь нь болжээ. Соёлын хувьсгалын үед ч үйлдвэрлэлийн төвшин нь өндөр байж нийгмийн тогтвортой байдлыг хадгалж чаджээ. Удаан хугацааны туршид Шанхай нь бусад Хятадын муж болон хотуудтай харьцуулахад хамгийн ихээр татварын орлогыг бүрдүүлсэн байна.

Хятадын хувьд гадаад худалдааг нээлттэй хөгжүүлэх бодлогыг 1979 оноос эхлэн Гуанжоу болон Шэньжэнь хотуудаас эхэлсэн бөгөөд 1984 онд Шанхай хотыг нээлттэй хөгжүүлэх шийдвэрийг Төрийн зөвлөлөөс гаргасан байна.

Шанхай хот нь 1991 оноос эхлэн өөрчлөн байгуулах зөвшөөрлийг авч, эдийн засгийн шинэчлэл хийж, хотын гадаад худалдааны нээлттэй бүсээр Пүдун дүүргийг тодруулан худалдаа, эдийн засгийн уян хатан, хөнгөлөлттэй бодлого хэрэгжүүлж эхэлсэн байна.

1992 оноос эхлэн Шанхай хотын дарга байсан Цзян Цзэмин тэргүүтэй Төв засгийн газар нь Шанхай хотыг Ази номхон далайн бүсийн эдийн засгийн төвүүдийн нэг болгох мөн түүнчлэн Шанхайгаар дамжуулан гадаадын хөрөнгө оруулалтыг Хятад уруу оруулах зорилгоор Шанхай хотын татварын хэмжээг бууруулах үе шаттай бодлого явуулж эхэлсэн бөгөөд Шанхай хотын эдийн засаг Хятадын бусад мужуудаас хамгийн хурдацтай өсөж, эдийн засгийн өсөлт нь жилд 9-15% өсөлттэй байж 2005 он гэхэд дэлхийн хамгийн том боомт болсон байна.

Одоогоор Пүдун дүүрэгт дэлхийн 85 орны бүс нутгаас хөрөнгө оруулалт оруулж, гадаадын нийт 48 банк үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Пүдун нь гадаадын хөрөнгө оруулалтаараа Хонгконг, АНУ, Японы дараа орж байгаа, одоо дэлхийн 160 гаруй улс, бүс нутагтай худалдаа арилжаа хийж байгаа Хятадын томоохон худалдааны төв болсон байна.

3. БНСУ-ЫН ПУСАН ХОТ

Пусан хот нь 4 сая орчим хүн амтай, Солонгосын хойгийн зүүн өмнөд үзүүрт оршдог Солонгосын хоёр дахь том хот юм. Хотын нутаг дэвсгэр нь 769.8 км² ба энэ нь нийт Солонгосын хойгийн газар нутгийн 0.8%-ийг эзэлдэг. Пусан бол өндөр уул, ус мөрөн ба далай тэнгисийн төгс зохицол болсон газрын нэг юм. Газарзүйн хувьд энд бас тэнгисийн эргийн газрууд, наранд шарлагын газрууд, үзэсгэлэнт хадан цохио, явган аяллаар явахад тохиромжтой содон сайхан уулс, хотын энд тэндгүй оргилох халуун рашаануудтай. Дөрвөн улиралтай, хэт халуун биш, хэт хүйтэн биш таатай сайхан уур амьсгалтай.

Пусаныг Зүүн хойд Азийн бүс нутгийн санхүүгийн төв болгон хөгжүүлэх зорилт

Өмнөд Солонгос улс бол нийслэл Сөүл хотдоо хэт их төвлөрсөн санхүүгийн тогтолцоотой орон юм. Санхүүгийн тогтолцооны хэт алслагдмал бүтэц нь аж ахуйн нэгжүүдийн санхүүгийн нийлүүлэлтэд нөлөөлж, улмаар бүс нутгийн харилцан адилгүй тэгш бус хөгжлийн суурь болдог байна.

Тиймээс, Пусан хотыг 1970 оноос Солонгос улсын хөгжлийн (үйлчилгээ, бизнес, санхүүгийн) хоёр дахь төв болгон хөгжүүлэх зорилт тавьжээ. Пусан хотыг бүс нутгийн цаашлаад Олон улсын санхүүгийн төв болгон хөгжүүлэх болсон нь нэг талаас улс орны бүс нутгийн хөгжлийг тэнцвэртэй болгох, нөгөө талаас бүс нутаг дахь аж ахуйн нэгжүүд болон хөрш орнуудын үйлчлүүлэгчдэд тусгай санхүүгийн үйлчилгээг үнэ төлбөргүй хүргэх боломжийг бүрэлдүүлэх улс үндэснийхээ зорилгыг ханган биелүүлэхэд чиглэжээ.

Пусан хотыг сонгох болсон шалтгаан нь тус хот хүн ам ихтэй (Сөүлийн дараа ордог), бөс даавуу, гутлын үйлдвэрлэл сайн хөгжсөн, газарзүйн байршлын хувьд далай тэнгисээр хүрээлэгдсэн боомт газар бөгөөд ачаа тээвэр, аялал жуулчлал хөгжүүлэх таатай нөхцөлтэй, байгалийн үзэсгэлэн бүрдсэн, уур амьсгал тохиромжтой эртний түүхт хот учраас Өмнөд Солонгос улсын үйлчилгээ, бизнес, санхүүгийн төв болгон хөгжүүлэх зорилт тавьж ажилласан байна.

1990-ээд оны үед Пусаны эдийн засаг гутал, бөс даавуун бүтээгдэхүүн тэргүүтний экспорт огцом буурснаас үүдэн уналтад орсон юм. Гэхдээ 1999 оноос эхлэн Пусан нь ирээдүйд өсч эдийн засгийг үндсээр нь эргүүлэн босгох боломж ихтэй арван стратегийн аж үйлдвэрлэлийг онцгойлон хөгжүүлжээ. Мөн аж ахуйн нэгжүүдээ хэвийн үйл ажиллагаатай байлгахын тулд урьд байсан аж үйлдвэрийн хэрэгслүүдийг өргөжүүлэх оролдлогыг хийсээр ирсэн байдаг.

Дэлхий дахины бизнесийн орчин ба технологийн өөрчлөлтийг харгалзан үзэж Пусан нь өөрийн гол хөгжлийн аж үйлдвэрийн стратегийг 2004 ба 2009 онуудад хоёр удаа дахин төлөвлөж, 2014 онд дөрөв дэх дахин төлөвлөлтийг бас хийсэн юм. Энэхүү дахин төлөвлөлтөөр Пусан хот нь таван гол түлхүүр аж үйлдвэрлэл дээр онцгойлон анхаарахаар төлөвлөсөн байдаг.

Энэ нь боомт хотыг Номхон далайн бүс нутгийн арилжааны тээвэр зууч, мэдээлэл, санхүү, аялал жуулчлалын гол томоохон төв болгож хөгжүүлэх өргөн цар хүрээтэй зорилтын нэгэн хэсэг байв. Эдгээр их хүчин чармайлтын үр дүнд энэ хот нь Зүүн хойд Азийн тэнгисийн нийслэл, дэлхийн томоохон боомтуудын нэг болж чаджээ.

Пусаны стратегийн таван шинэ аж үйлдвэр (2014 он):

- Тэнгисийн аж үйлдвэр
- Техник хэрэгслийн эд анги ба материал
- Бүтээлч соёлын аж үйлдвэр
- Био-эрүүл мэндийн аж үйлдвэр
- Мэдлэг, дэд бүтцийн үйлчилгээний аж үйлдвэр

Үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх бодлогын үе шат

/Хүснэгт 1/

Стратегийн аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх бодлогын I шат (1999-2003)		Стратегийн аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх бодлогын II шат (2004-2008)		Стратегийн аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх бодлогын III шат (2009-2013)	
Ирээдүйтэй аж үйлдвэрүүд	Тэнгисийн замын тээвэр зууч	Гол стратегийн аж үйлдвэрүүд	Тэнгисийн замын тээвэр зууч	Гол стратегийн аж үйлдвэрүүд	Тэнгис (Тэнгисийн тээвэр зууч+Тэнгисийн Био+Загасан бүтээгдэхүүн)
	Аялал жуулчлал		Эд анги ба материалууд		Эд анги ба материалууд
	Софтвэйр		Аялал жуулчлал ба конвенц		Аялал жуулчлал ба конвенц
	Санхүү		Төрөл бүрийн мэдээллийн хэрэгсэл ба Мэдээллийн технологи		Төрөл бүрийн мэдээллийн хэрэгсэл ба Мэдээллийн технологи
	Төрөл бүрийн мэдээллийн хэрэгсэл	Орон нутгийн стратегийн аж үйлдвэрлэлүүд	Санхүүгийн үйлчилгээ (Худалдааны хэтийн төлөв)	Ирээдүйн стратегийн аж үйлдвэрүүд	Санхүүгийн үйлчилгээ
Авто машины эд ангиуд	Тэнгисийн Био		Ахмадын таатай орчин бүрдүүлэх		
Усан онгоц барих материалууд	Мөнгө		Анагаах ухааны		
Гутал	Гутал		Хөвөн даавуу ба загварын		
Хөвөн даавуу ба загвар	Тэнгисийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл		Загвар дизайны		
Загасны махан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл	Хөвөн даавуу ба загвар	Ногоон энерги			

Эдийн засгийн гол үзүүлэлтүүд

/Хүснэгт 2/

	Эдийн засгийн идэвхтэй хүн ам (1,000 хүнээр)	GRDP (US \$m)	Бага ба дунд бизнесийн үйл ажиллагааны дундаж (%)	Экспорт (US \$m)	Импорт (US \$m)	Контейнер агуулах, зөөх хэмжээ (TEU m)
Пусан	1,693	62,128	71.9	13,560	13,770	17.046
Улсын	25,501	1,241,582	71.1	548,076	519,582	22.55
Хувь	6.6%	5.5%		2.5%	2.7%	75.6
Он	2012	2011	2012	2012	2012	2012

Эдийн засгийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, бизнесийн таатай орчны сайжруулах зорилгоор 2002 онд Эдийн засгийн чөлөөт бүс байгуулсан зэрэг алхмуудыг авч хэрэгжүүлсэн байна. Тэрхүү бүс нутаг нь усан онгоцны тээврийн санхүүжилт, боомтын санхүүжилт ба ирээдүйн зах зээлийн зэрэг бүс нутгийн бизнесийн мөнгө санхүүжилтийн асар их эрэлт хэрэгцээний боломжууд байдаг. Бас Солонгосын зүүн өмнөд бүс нутаг ба Зүүн хойд Азийн Олон Улсын Санхүүгийн Төвийн үүргийг гүйцэтгэх байршлын давуу тал бий.

Тиймээс 2005 онд Өмнөд Солонгосын Засгийн газар бүс нутгийн хөгжлийг тэнцвэртэй болгох үүднээс Солонгосын Биржийн төв байрыг (KRX) Пусан руу шилжүүлэн нүүлгэсэн юм. Пусанд санхүүгийн ажил үйлчилгээний төвлөрлийг бий болгох цаашдын хөгжлийг бодит хэрэг болгох нь төлөвлөсөн дүүрэгт төрийн санхүүгийн байгууллагуудыг шилжүүлэн байрлуулах нь чухал гэж үзжээ.

Пусан хотын байршил нь Похан-аас Квангян хүртэлх Зүүн өмнөд аж үйлдвэрийн бүслүүрийн төв болж байдаг. Үүнийг нийтээрээ Донгнам бүс нутаг гэж нэрлэнэ. 2003 оны байдлаар Зүүн өмнөд Донгнам бүс нутаг ДНБ-ний (GRDP) 27.4% бүтээж байхад Сөүл болон Кюнти муж зэргийг багтаасан Нийслэлийн бүс нутаг нь ДНБ-ний 43.4%-ийг бүтээж байжээ. Тэгэхээр ийнхүү Донгнам бүс нутаг нийт ДНБ-ний чамгүй хувийг оруулж чадаж байгаа нь Пусан хотод санхүүгийн төв болох боломж чадавх байгааг харуулж байсан юм. Гэтэл энэ бүс нутгийн санхүүгийн гүйлгээний нийт хэмжээ 18% байгаа нь өөрийн ДНБ-д оруулдаг хувь хэмжээнээс (27.4%) хавьгүй бага үзүүлэлттэй байгаа юм. Харин Нийслэлийн бүс нутгийн энэ үзүүлэлт нь 54% байсан нь банк санхүүгийн зах зээл үнэхээр нийслэлийн бүс нутагтаа бодсоноос ч илүү их төвлөрснийг харуулж байгаа үзүүлэлт юм.

1997 оны Азийн санхүүгийн хямралаас хойш дотогш чиглэсэн хөрөнгө мөнгөний чухал ач холбогдол бүхий урсгалын үр дүнд Зүүн Азийн бүс нутгийн санхүүгийн өсөлт хурдацтай болсон. Мөн Хятадын эдийн засгийн асар том бөгөөд хүчтэй өсөлт нь Зүүн Азийн эдийн засгийг ихээхэн батжуулж өгсөн. Ингэснээр Зүүн Азийн улс орнуудын дундах Санхүүгийн төвийн хөгжил ба өрсөлдөөн мэдэгдэхүйц өрнөсөн.

Пусан бол өнө эртний түүхт боомт хот бөгөөд далайн эрэг дагуух наран шарлагын газрууд, үзэсгэлэнт уулс, Накдонг мөрөн тэргүүтэн байгалийн сайхан цогцолсон газар тул Солонгосын дайнаас хойш энд зочлох гадаадын жуулчдын тоо жил ирэх тутам өссөөр ирсэн ба, 2002 онд 2 саяд хүрч байжээ. Мөн Пусаны Олон Улсын Кино Наадам нь дэлхийд 5-д ордог төдийгүй чухамхүү Венецийн Кино Фестивалийн адил хэдийнээ дэлхийн зэрэглэлийн кино фестивалийн нэг болж хөгжжээ.

“Fortune” сэтгүүлээс (Fortune magazine) 1998 онд Пусаныг бүхэл Ази дахь бизнесийн хамгийн таатай 10 газрын нэгээр сонгосон байдаг байна. 2000 оны 12-р сард Хонгконгийн “Азийн долоо хоног” (Asia week) сэтгүүлээс Пусаныг Ази дахь амьдрахад хамгийн таатай 10 газрын нэгээр сонгон нэрлэсэн байдаг. “Дэлхийн Хоёрдугаар Лотте” (“the Second Lotte World”) гэж нэрлэгддэг 465 метр өндөр барилга нь Пусаныг төлөөлөх нэгэн зүйл онцгой нэрийн хуудас ба энэ мэт өөрчлөлт хөгжилт нь бизнес ба аялал жуулчлалыг нэмэгдүүлэх хэрэгсэл болж иржээ.

Пусаныг бүс нутгийн санхүүгийн төв болгох үндсэн чиглэлүүд

2003 онд зохион байгуулагдсан Сөүлийн Санхүүгийн форумгаас Солонгос улс нь үл хөдлөх хөрөнгө цуглуулах, үл хөдлөх хөрөнгө хуваарилах, үл хөдлөх хөрөнгө худалдаалах ба зах зээл бүрэлдүүлэх чиглэлд илүүтэй анхаарсан Олон улсын санхүүгийн төв хөгжүүлэх шаардлагатай гэж үзжээ.

Пусан нь 1970-аад оноос хойш өөрийн бүс нутгийн хөгжлийн стратегийг өөрчлөн боловсруулж, Солонгосын эдийн засгийн зүүн өмнөд бүс нутгийн төв менежментийн үүргийг гүйцэтгэж иржээ. Пусан нь олон удаа Азийн урлагийн их наадам, Пусаны олон улсын кино наадам гэх зэрэг олон улсын хэмжээний арга хэмжээ, баяр наадмыг зохион байгуулсан байдаг.

Пусан нь Зүүн хойд Азийн гол төв боомт болох зорилгоор шинэ боомтыг барих гэх зэргээр дэд бүтцээ тэлэн хөгжүүлж 21-р зууны Зүүн хойд Азийн худалдаа болон ханган нийлүүлэгч

төв болохоор шамдаж байна. Үүний зэрэгцээ Пусан нь авто машин, мэдээлэл, харилцаа холбоо, био аж үйлдвэрлэлийн зэрэг өндөр технологийн аж үйлдвэрүүдийг маш идэвхтэй хөгжүүлж байгаа юм. Мөн дээр дурдсанчлан, Солонгосын зүүн өмнөд бүсийн болон Зүүн хойд Азийн санхүүгийн төв болгох үүднээс Солонгосын биржийг Пусанд шилжүүлэн байгуулсан билээ.

Хэдийгээр эдгээрийн олонхыг нь эхлүүлчихсэн боловч Пусан нь өнөөг хүртэл хийж бүтээснээсээ илүү их үндсэн өөрчлөлтүүдийг хийх шаардлагатай байгаа юм.

Пусан нь 4 сая орчим хүн амтай Сингапуртай хэмжээний хувьд бараг адил. Бас дээр дурдсанчлан Пусанд Олон улсын санхүүгийн төв (ОУСТ) болох боломж чадавх их бий гэж олон улсын эдийн засагчид тодорхойлсон байна. Тиймээс, Сингапур, Люксембург, Дублин ба Хонконг-д авч хэрэгжүүлсэн стратеги бодлогууд нь Пусаны хувьд маш чухал жишээ загвар болдог.

2009 онд Өмнөд Солонгосын Засгийн газраас Сөүл болон Пусаныг санхүүгийн төвүүд гэж албан ёсоор зарласан байна. Пусан нь усан тээврийн санхүүгээр мэргэжсэн санхүүгийн төв болох төлөвлөгөөг боловсруулан ажиллаж байгаа. Ингэснээр Солонгосын санхүүгийн аж үйлдвэрлэлийн хөгжлийг тэнцвэржүүлнэ гэж үзэж байгаа юм.

Аль нэгэн хот ОУСТ болоход байгууллагууд, хүн ам ба зах зээл чухал шаардлагатай. Үүнд багагүй тооны санхүүгийн болон бусад худалдаа арилжааны байгууллагуудтай, санхүүгийн салбар болон маш уян хатан санхүүгийн зах зээлийн орчинд ажиллах мэргэжилтний нөөц хангалттай байх шаардлагатай. Энэ чиглэлээр Солонгосын санхүүгийн зах зээл ба үл хөдлөх хөрөнгийн менежментийг Хонконг болон Сингапурын туршлагаар хөгжүүлж болох олон шинж ажиглагддаг гэж судлаачид үздэг байна.

Хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг олсон үед л санхүүгийн зах зээл үнэ цэнэтэй болно. Хөрөнгө оруулагчдын энэхүү итгэл нь зах зээлийн дүрэм журам нь илт тод, тодорхой бөгөөд шударга байж төрдөг.

Үүнд хамгийн гол нь санхүүгийн үйл ажиллагааны бүх талыг зохицуулсан олон тооны хууль журамтай байхад биш харин байнгын тогтмол үйл ажиллагаа, ил тод дүрэм журамтай, зах зээлийн буруу үйл үйлдлийн шийтгэл нь шударга бөгөөд зөв учир шалтгаантай байх явдал байдаг байна.

ОУ-ын санхүүгийн зах зээлийг хөгжүүлэхэд бас нэгэн чухал нөхцөл бол улс төр ба нийгмийн тогтвортой байдал юм. Ийм тогтвортой байдлыг бүрэлдүүлэхэд улс төрийн хүрээнийхний авилгыг арилгах, улс төрийн шийдвэрүүд нь ил тод байх, хөдөлмөр болон менежментийн хоорондох хамтын ажиллагаанд хөдөлмөрийн маргааныг бууруулах зэрэг нь их чухал. ОУ-ын санхүүгийн төвийг байгуулахад эдийн засгийн өсөлт их чухал хөрс болно.

Мөн тухайн бүс нутагт гадаадын хөрөнгө ба хүний нөөцийн урсгалыг оруулах шаардлагатай. Хүн амын орлогын болон корпорацийн татвар гэхчлэн татварын систем нь гадаадын үндсэн болон хүний хөрөнгөнд таатай байх шаардлагатай. Санхүүгийн дэд бүтцийг эрчимтэй хөгжүүлж, улмаар олон улсын түвшний маш идэвхтэй сүлжээ болох, санхүүгийн зах зээлээ давшингуй болгох, амьжиргааны түвшнийг сайжруулах зэрэг ажлууд нь ОУ-ын санхүүгийн төв болох тухайд маш чухал байдаг байна.

Пусанд үйл ажиллагаа явуулах аж ахуйн нэгж, хөрөнгө оруулагчдын таатай орчныг бүрдүүлэх эдийн засгийн хөшүүрэг арга хэмжээнүүд

/Хүснэгт 3/

Пусаны Хөрөнгө оруулалтыг татах сан	Дүн хэмжээ	-180 сая ам. доллар
	Зорилтот үйл ажиллагаа	-Гол томоохон аж үйлдвэрийн конгломерат, гадаадын хөрөнгө оруулалт, өргөн цар хүрээтэй хөрөнгө оруулалт
	Хэрэглээ	-Урт хугацааны ба үнийн түрээс -Бэлэн мөнгөний тэтгэмж ба бага хүүтэй зээл
Бэлэн мөнгөний тэтгэмж	Албан хаагчдыг сургах тэтгэмж	-Дүн хэмжээ: 20 эсхүл түүнээс дээш тоогоор шинэ ажилтан ажилд авах үед ажилтан бүрд сард KRW500,000 хүртэл -Хязгаар: KRW200 сая -Хугацаа: 6 сар хүртэл
	Зөвлөгөөний тусламж	-Дүн хэмжээ: 30% хүртэлх зөвлөгөө авах төлбөр (санхүү, хуулийн, г.м.) -Хязгаар: KRW20 сая -Хугацаа: 6 сар хүртэл
Газар худалдан авалтын/эсхүл Түрээсийн төлбөрийн тэтгэмж	Худалдан авалт	-Худалдан авалтын үнийн дүнгийн 30% хүртэлх тусламж тэтгэмж
	Түрээсийн төлбөрөөс чөлөөлөх	-1 сая ам доллар буюу түүнээс дээш хэмжээний өндөр технологийн бизнесийн хөрөнгө оруулалт: 100% -Чөлөөт Худалдааны бүсэд оршдог бизнес: 100% -5 сая ам. доллар эсхүл түүнээс дээш үйлдвэрлэлийн бизнесийн хөрөнгө оруулалт: 50-70%
	Тусламж тэтгэлэг	-Гадаад хөрөнгө оруулалтын эдийн засгийн зэрэг үр нөлөөнөөс шалтгаалан түрээсийн тэтгэмж өгөх боломжтой
Татвараас чөлөөлөх/Хөнгөлөх	Корпорацийн татвар/ орлогын татвар	-Эхний 3 жил: 100%, Удаах 2 жилд: 50%
	Орон нутгийн татвар (Эзэмшин авалтын татвар, Бүртгэлийн татвар, Эд хөрөнгийн татвар)	-Эзэмшин авах/Бүртгэлийн татвар: 100% -Эд хөрөнгийн татвар: Эхний 7 жилд: 100%, удаах 3 жилд: 50%
	Тариф	-Чөлөөт Худалдааны Бүс: Татваргүй -Чөлөөт Худалдааны Бүс: капитал бараанд 3 жилийн турш татвараас чөлөөлөх

4. БҮГД НАЙРАМДАХ КАЗАХСТАН УЛС

Казахстан улс тусгаар тогтносны дараа улс төрийн болон зах зээлийн шинэ нөхцөлд улс орноо хөгжүүлэх түүхэн цаг үетэй тулгарсан бөгөөд эдийн засгаа эрчимтэй хөгжүүлэх арга хэмжээний нэг нь эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг байгуулсан явдал юм.

Улмаар өрсөлдөх чадвар өндөр, үр ашигтай үйлдвэрүүдийг эрчимтэй хөгжүүлэх, эдийн засаг болон бусад салбаруудад хөрөнгө оруулалт хийх, шинэ техник технологи нэвтрүүлэх, иргэдийг ажлын байраар хангах зорилгоор эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг байгуулжээ.

Казахстанд 1991-1992 онуудад бүс нутгийн онцлог, давуу байдалд түшиглэн эдийн засгийн тусгай бүсүүд хөгжиж эхэлсэн байна. Үүнд:

- 1991 онд Жезказганд Жайрем-Атасу;
- 1992 онд Мангыстау эдийн засгийн тусгай бүс;
- 1992 онд Талдыкорганд Алатау, Жаркент;
- 1992 онд Талдыкорганвнеш сервис;
- 1992 онд Зүүн Казахстаны эдийн засгийн тусгай бүс;
- 1994 онд Алматыд Атакент чөлөөт худалдааны бүс;
- 1996-1999 онуудад Костанайд Лисаковск;
- 1996-1999 онуудад Кызылорда эдийн засгийн тусгай бүс;
- 1996-1999 онуудад Акмола эдийн засгийн тусгай бүс (1999 оноос Астана, 2001 оноос Астана-шинэ хот гэж нэрлэх болсон) орно.

Эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг байгуулахын тулд эхлээд холбогдох хууль тогтоомжуудыг боловсруулсан байна. 1990 онд Эдийн засгийн тусгай бүсийн тухай анхны хууль батлагдсан бөгөөд үүнд эдийн засгийн тусгай бүс гэх ойлголтыг тодорхойлсон. 1994 онд Эдийн засгийн чөлөөт бүсийн үйл ажиллагааг зохицуулах журмын тухай Ерөнхийлөгчийн зарлиг, 1996, 1999, 2007, 2011 онуудад Эдийн засгийн тусгай бүсийн тухай хуулийг² тус тус гаргасан.

Эдийн засгийн тусгай бүсүүд нь эдгээр хууль тогтоомжийн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд хуулийн дагуу Ерөнхийлөгч тусгай бүс байгуулах эрх олгодог. Тус улсын хуулиар эдийн засгийн тусгай бүс байгуулж үйл ажиллагаа явуулах хугацаа нь 25 жилээс хэтрэхгүй.

Анхны эдийн засгийн тусгай бүс нь 1991 онд байгуулагдсан Жайрем Атасу чөлөөт эдийн засгийн бүс юм. Түүний дараа Атырау, Зүүн Казахстан, Караганды, Мангыстау зэрэг чөлөөт эдийн засгийн бүсүүд байгуулагдсан.

Эдгээр бүсүүдийн зарим нь амжилтад хүрээгүй, эдийн засгийн үр ашгаа өгөөгүй бол зарим нь амжилттай болж, сайн үр дүнд хүрчээ.

Эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэхийн тулд 1997 оноос Алматы, Көкшетау, Караганды, Кызылорда зэрэг 4 газар хөгжлийн стратеги төлөвлөгөөнүүдийг хэрэгжүүлж эхэлсэн.

Жайрем-Атасу нь газрын баялагтай уул уурхайн бүс тул уг бүсийн хөгжилд ихээхэн анхаарал хандуулсан байна. Үүний үр дүнд Жайрем нь төмрийн хүдэр олборлолт, марганец боловсруулалтаараа улсад тэргүүлэх болсон. Улмаар марганецын хүдэр өнгөлөх, баяжуулах үйлдвэр, цайр болон хар тугалга үйлдвэрлэх металлургийн үйлдвэрүүдийг байгуулсан нь уул уурхайн үйлдвэрлэл улам сайн хөгжих алхам болжээ.

Ийнхүү эдийн засгийн тусгай бүсүүд үр ашгаа өгч улс орны хөгжилд сайнаар нөлөөлсөн хэдий ч зарим бүсүүдийн хувьд муу үр дагаварт хүрсэн байна. Зарим бүсэд хэрэгжүүлсэн эдийн засаг, үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх арга хэмжээ нь шударга бус өрсөлдөөн хөгжих болон бусад шалтгааны улмаас үйлдвэрлэлийн өсөлт үр ашиггүй эдийн засаг саарахад хүрсэн тул тэдгээр бүсүүдийн тусгай эрхийг хүчингүй болгож хаахад хүрчээ. Тухайлбал, Атырау, Зүүн Казахстан, Караганды, Мангыстауд байсан эдийн засгийн чөлөөт бүсүүдийн үйл ажиллагааг зогсоосон байна. Зогсоох болсон гол шалтгаан нь бүсийн эдийн засгийн хүчин чадлыг урьдчилан тооцоолоогүй явдал юм. Түүнээс гадна, орон нутгийн удирдлагыг чөлөөт бүсийн үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах, татвар болон төсөв мөнгийг зарцуулах эрх мэдлээр хангаагүй байдал нөлөөлсөн байна. Үр ашигтай байж чадаагүй

²Закон о специальных экономических зонах в Республике Казахстан <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000469>

тул ихэнх эдийн засгийн тусгай бүсүүдийн үйл ажиллагааг 1999 онд Ерөнхийлөгчийн зарлигаар зогсоосон.

2000 он хүртэл идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж ирсэн бүс нь Астана-шинэ хот юм. Астанад эдийн засгийн тусгай бүсийг байгуулснаар тус хотын хөгжилд, ялангуяа барилга хот байгуулалтад чухал хувь нэмэр оруулсан. Бүсийн эдийн засгийн үйл ажиллагаанаас олсон ашгийн 60 хувь хотын санд хуримтлагддаг бөгөөд энэ нь Астана хотыг байгуулж, бүтээн байгуулалтын ажлыг санхүүжүүлэх гол эх үүсвэрийн нэг байв. Астана хотыг байгуулахад 2 тэрбум гаруй долларын хөрөнгө оруулалт хийгдсэн бөгөөд түүний 70%-ийг дотоодын хөрөнгө оруулалтаар санхүүжүүлжээ.

Хэдийгээр 1991-2000 онуудад байгуулагдсан эдийн засгийн тусгай бүсүүд нь үр дүн муутай болсон ч 2001 оноос шинэ бүсүүдийг байгуулж эхэлсэн.

2000 оны дунд үеэс дээд технологи нэвтрүүлэх ажлын хүрээнд Караганды болон Астанад үйлдвэрлэлийн бүсүүдийг байгуулах ажлыг эхлүүлсэн.

Казахстанд 2001-2012 онуудад дараах эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг байгуулжээ. Үүнд:

- 2001 онд Астанад Астана-шинэ хот;
- 2003 онд Алатауд Мэдээллийн технологийн парк;
- 2005 онд “Онтүстик”-Өмнөд бүс нутгийн эдийн засгийн тусгай бүс;
- 2006 онд Актау тэнгисийн боомт;
- 2008 онд “Бурабай”;
- 2011 онд Карагандыд “Сарыарка”;
- 2011 онд Алматыд “Хоргос-Шыгыс какпасы”;
- 2011 онд Павлодар–Зүүн хойд бүс нутгийн эдийн засгийн тусгай бүс;
- 2012 онд “Тараз” химийн парк тус тус байгуулагджээ.

Эдийн засгийн тусгай бүс нь хөрөнгө оруулагчдад татвараас чөлөөлөгдөх, татварын хөнгөлөлт эдлэх, газрын татвараас чөлөөлөгдөх зэрэг давуу байдлыг олгож байна.

2006 оноос Актау тэнгисийн боомтыг хөгжүүлж, үйл ажиллагааг нь өргөжүүлэх бодлого баримталсан бөгөөд үүний үр дүнд газрын тосны экспорт 2 дахин өсч, жилдээ 11-ээс 23 сая тонн хүртэл нэмэгдсэн байна.

“Арселор Металл” компани уг боомтод зориулалтын хоолойнуудыг барьсан нь газрын тосны үйлдвэрлэл өсөхөд чухал хувь нэмэр оруулжээ.

Алатау дахь Мэдээллийн технологийн парк нь үндэсний хэмжээний томоохон төслүүдийн нэг бөгөөд Төв Азид дээд технологи бүхий үйлдвэрлэлийн анхдагч юм. Уг төсөл эхэлснээс хойш 5.3 тэрбум ам. долларын хөрөнгө оруулалт хийсэн бөгөөд 1,100 гаруй хүнийг ажлын байраар хангасан. Энэхүү төсөлд 63 байгууллага хамрагдан мэдээллийн технологийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байна.

“Онтүстик” эдийн засгийн тусгай бүсэд ихээхэн хэмжээний хөрөнгө оруулалтын төслүүдийг хэрэгжүүлсэн. Энэ хүрээнд “Хлопкопром-Целлюза” целлюз болон хөвөнгийн түүхий эдийн үйлдвэр, “Оху Textile” нэхмэл утасны үйлдвэр, “АГФ Групп” оёдлын үйлдвэр, “Kagaz Shary SEZ” цаасны үйлдвэрүүд нээгдэж үйл ажиллагаа явуулж байна.

Павлодар эдийн засгийн тусгай бүсэд аж үйлдвэрийн болон газрын тосны химийн үйлдвэрүүдийг байгуулсан.

Ийнхүү эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг байгуулснаар хөрөнгө оруулалтын таатай орчныг бүрдүүлсэн бөгөөд богино хугацаанд гадаадын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж чадсан.

Казахстанд 1991-2000 онуудад 140 тэрбум долларын хөрөнгө оруулалт хийгдсэн бол 2012 оны байдлаар 160 тэрбум доллар хүртэл өссөн байна. Нидерланд, АНУ, Хятад, Япон, Их Британи зэрэг улсууд гол хөрөнгө оруулагчид юм.

Эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг байгуулах нь эдийн засгийг эрчимтэй хөгжүүлэн, ард иргэдийг ажлын байраар хангаж, амьжиргааг дээшлүүлэх чухал алхам болсон. Энэ ажлыг эхлүүлсэнээр эдийн засгийн тусгай бүстэй холбоотой хууль тогтоомжуудыг гаргаж, найдвартай бөгөөд үр ашигтай хөрөнгө оруулагчдыг татан, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин бүрдүүлж чадсан.

1990-ээд оны эхээр эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг байгуулах төсөл хөтөлбөрүүдийг дөнгөж хэрэгжүүлж байсан үед мэдлэг, туршлага дутсанаас тэдгээр бүсүүдийн ирээдүй бүрхэг, үр ашиггүй байдалд орж байсан ч алдаа дутагдлаасаа суралцаж үйл ажиллагаагаа тасралтгүй үргэлжлүүлсний үр дүнд амжилтад хүрч, чамгүй туршлага хуримтлуулсан юм.

Түүнээс гадна дараах давуу талуудыг бий болгожээ. Үүнд:

- Дотоодын болон гадаадын байгууллагуудад хөнгөлөлт үзүүлж, бизнесийн таатай орчин бүрдүүлэх ажлыг амжилттай хэрэгжүүлсэн;
- Дэд бүтцийн хөгжил сайжирсан;
- Төрөл бүрийн үйлдвэрийн салбарууд нэмэгдэж, идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн;
- Хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл өссөн;
- Шинэ ажлын байрууд бий болж, иргэдийг ажлаар хангах боломж нэмэгдсэн;
- Барилгын салбарын хөгжилд ахиц гарсан.

Нэг үгээр хэлбэл, эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг байгуулсан нь тус улсын эдийн засгийг тогтворжуулах, улмаар эдийн засгийг эрчимтэй хөгжүүлэхэд чухал хувь нэмэр оруулсан. Цаашид ч эдийн засгийн тусгай бүсүүдийг хөгжүүлэх бодлого барьж байна.

5. КАНАДЫН ТОРОНТО ХОТ

Онтарио мужийн нийслэл Торонто хот нь Канадын санхүү, аж үйлдвэрлэл, соёлын хамгийн том хот юм. Тус хотын улбаа бүр мөстлөгийн үеэс эхлэлтэй боловч 1793 онд Британийн колоничлогчид Йорк хотыг байгуулсан үеэс хотын түүхийн эхлэл тавигдсан гэж үздэг байна. Торонтогийн нутаг дэвсгэр дээгүүр “Simcoe”, “Huron” гэх 2 том нуурын ус урсан өнгөрдөг нь загас агнуурын аж ахуй хөгжих болон амьдрах таатай орчинг бүрдүүлж өгсөн гэж үздэг. Канад орон дэлхийн хамгийн өндөр хөгжилтэй баян орнуудын нэг болсон нь тус улсын байгалийн баялаг, эдийн засгийн олон тулгуурт бодлоготой холбоотой гэж үздэг. Мөн бусад орон, тэр дундаа АНУ-тай хийх худалдаа, эдийн засгийн харилцаа нь тус орны хөгжилд ихээхэн түлхэц үзүүлжээ. Дашрамд дурдахад, Канад болон АНУ-ын хооронд орших хилийн зурвас, орчин үед дэлхий дээр оршиж байгаа хил хязгааруудаас хамгийн урт нь юм.

1951 оноос Торонто нь улс төр, эдийн засаг, нийгэм соёлын хувьд бүхэлдээ өөрчлөгдөж эхэлсэн гэж үздэг. 1951 оны байдлаар Торонто нь одоогийн засаг захиргаа, газар нутгийн хэмжээнээс 8 дахин бага, одоогийн ихэнх бүс нь тухайн үед хөдөөгийн бүсэд тооцогдож байсан байна. Тухайн үед хүн амын 73 хувийг Британичууд эзэлдэг, мөн хүн амын 69 хувь нь Канадад төрсөн хүмүүс эзэлж байсан баримт байдаг. Бусад үндэстэн ястны бүрдүүлж байгаа 27 хувь нь XX зууны эхээр хүн амын 8 хувийг эзэлж байв. Энэхүү үзүүлэлт өссөн буюу хүн амын дунд олон үндэстэн ястны эзлэх хувь үлэмж нэмэгдсэн нь 1951 оноос Торонтод шилжин ирэх цагаачдын урсгалыг хурдасгасан гэж үздэг байна. Тэд Торонтог зорин ирэх дүрвэгсэд, цагаач, эдийн засгийн цагаачдыг дэмжин, харилцан туслалцсан явдал нь одоогийн Торонтогийн хөгжилд хүрэх, бүтээн байгуулалтыг бий болгох чухал

хүчин зүйл болсон байна. 2001 оны байдлаар Торонтогийн оршин суугчдын 50-иас илүү хувь нь Канадад төрж өсөөгүй хүмүүс байжээ.

1950 оноос Канадын цагаачлалын хуулиар Герман, Италийн, 1960 оноос гуравдагч орнуудын цагаачдыг хүлээн зөвшөөрсөн нь хүн амын тоо, түүний бүтцэд эзлэх цагаачдын тоо, бүрэлдэхүүнийг ихэд өөрчилсөн байна. 1970 он гэхэд цагаачдын дийлэнх хувийг Европоос бусад газраас ирсэн цагаачид бүрдүүлэх болсон байна. 1720 онд анх Франц худалдаачид Торонтод ирж 1759 он гэхэд цагаачид арилжаа наймаа эрхлэх болж, худалдаа арилжааны гол төв цэг болсон.

Цагаачдын урсгалтай холбогдон ялгаварлан гадуурхах, мөлжлөг, ажил хөдөлмөрийн тэгш бус байдал зэрэг олон асуудлуудыг шийдвэрлэх үүднээс мужийн захиргаанаас олон арга хэмжээг дэс дараалан авч хэрэгжүүлсэн байдаг. Ажил олголтын тэгш байдлын тухай хуулийг 1954 онд баталж, сургууль, нийгмийн байгууллагууд компанит ажлуудыг идэвхтэй өрнүүлэх болсон.

Торонто хотын хамгийн гол ололтын нэг бол яах аргагүй олон үндэстний соёлын үнэт чанарыг зориуд хэвээр хадгалан авч үлдсэн орон нутгийн удирдлагын бодлого бөгөөд “Хотын өнгө төрхийг илтгэх гол хүчин зүйлийг бид олон төрлийн үндэстний онцлог” хэмээн үзэж байна гэж төлөвлөгөөнийхөө зорилт болгон тавьсан байдаг.

Төрийн алба өсөж буй олон соёл үндэстний энэхүү орчинг хэвээр нь хадгалах, 1970-аад оноос олон соёлт нийгмийн талаарх бодлогыг улсын хэмжээнд хэрэгжүүлж эхэлсэн байна. Нийгэмд үйлчлэгч сайн санааны олон байгууллагууд байгуулагдаж энэ асуудалд анхаарлаа хандуулж эхэлсний нэг жишээ нь 1956 онд байгуулагдсан Нэгдсэн зам хэмээх сайн санаа тусламж үйлчилгээний аян юм. 1787 онд Англичууд Торонтогийн 1000м2 газар нутгийг өөрийн мэдэлд авсан бөгөөд үүний дараа Торонто хотыг Йорк хэмээх нэрээр сольсон бөгөөд Йорк хотыг Канадын шинэ нийслэл болгохоор төлөвлөж байжээ. Мөн Йорк хотыг засаг захиргааны хот болгохоор төлөвлөж Парламентын байшинг барьж эхэлсэн байна.

1813 оны дайны үеэр Йорк хотод их хэмжээний хохирол учирч парламентын ордноо хүртэл шатаалгаж байсан бол дайны дараа 1834 онд Йорк хотыг буцаан “Торонто” хэмээн нэрлэсэн байдаг. Энэ хугацаанд Английн колонийн бодлогыг эсэргүүцсэн эсэргүүцэл хэд хэдэн удаа гарч байсан боловч төдийлөн амжилт олоогүй байна. XIX зууны үед Торонто хот цагаачлалын томоохон хот болон хувирсан байна. Торонто хот 1849-1852, 1856-1858 онуудад Канад улсын нийслэл байсан түүхтэй. 1867 оноос Торонто хот нь албан ёсоор Онтарио мужийн төв болсон. Ерөнхийдөө Торонто хотыг 11 000 жилийн түүхтэй хот гэж үздэг.

XIX зуунд Торонто хотод хот дамжсан төмөр зам баригдаж түүнийг даган их хэмжээний цагаачид орж ирэн аж үйлдвэр эрчимтэй хөгжиж эхэлсэн байна. Төмөр зам болон далайн боомтууд нь Хойд Америкийг дэлхийтэй холбох гүүр болж өгсөний зэрэгцээ төмөр зам болон далайн боомтуудыг өргөжүүлэн хөгжүүлсэн нь тус улсын нүүрсний экспорт импортод сайнаар нөлөөлж чадсан гэж дүгнэдэг байна.

Цагаачлалын үеийн дийлэнх хэсгийг дэлхийн II дайнаар дүрвэгсэд, мөн Унгар, Голланд, Вьетнамын хямралаас шалтгаалан дүрвэгсэд эзэлж байсан боловч өдрөөс өдөрт өсөн дэвжиж буй Торонтод шинэ боломж сайхан амьдралыг хайн ирсэн Канадын олон олон иргэдийн шилжих хөдөлгөөн урсгалыг дурдах хэрэгтэй юм. Канадад ерөнхийдөө барууны дэглэм, коммунист үзэл суртлаас дүрвэгч, дээрх орнуудын цагаачдыг хүлээн авах бодлогын улмаас Торонтод цагаачдын хүрээнд харьцангуй уламжлалт улс төрийн соёл тогтсон байна.

Энэ үед хүн амын өсөлт болон цагаачлалаас үүдэлтэй өсөлттэй холбогдон Торонтогийн ойр орчим газруудыг хотжуулах үйл явц чухлаар тавигдаж эхэлсэн. Иргэд хотынхоо ойролцоо байшин барьж ихээр суурьшиж эхэлсэн. 1940-1953 оны хооронд хүн амын өсөлт Торонтогийн тогтоосон хязгаараас хоёр зуун мянгаас хол давсан байна. Тухайлбал, 1946 оны байдлаар үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн 90% Торонто хотод байрлаж байсан бол 1954 он гэхэд энэ тоо 77% хүртэл буурч хотын гадна хуучин хөдөө аж ахуйн зориулалтаар ашиглаж байсан газруудад тэлж суурьшиж эхэлсэн байна. Үүнтэй зэрэгцэн зам харилцааны асуудал дээр ч шинэчлэл хийгдэж, ахиц дэвшил гарч эхэлсэн байна. Тухайлбал, 401 дүгээр хурдны замыг бүрэн ашиглалтад орохоос олон жилийн өмнө иргэдэд зорчих зөвшөөрлийг олгосон байна.

1952 онд дайны дараах төрөлтийн огцом өсөлтөөс шалтгаалан төрөх газруудын тоог нэмэгдүүлэхээс эхлээд орон сууцжуулах ажил, шинэ бүтээн байгуулалт шаардагдаж, хотын зах руу бүтээн байгуулалтын ажлуудыг хийж эхэлсэн байна. Эхэндээ Торонтогийн зэргэлдээх жижиг хотоор төсөөлөгдөж байсан тэр бүтээн байгуулалт дайны дараах анхны томоохон бүтээн байгуулалт болсон төдийгүй, иргэдийн хүсэл тэмүүлэл, эрэлт хэрэгцээ зэргээс улбаалан хөгжиж, одоогийн Торонтогийн гол цөм хэсэгт тэрхүү бүтээн байгуулалтыг хийх болсон байна.

1953 оны 4 дүгээр сард Онтарио мужаас хосолмол бүтцийг буюу Торонто болон түүнийг тойрон орших 12 нутгийн захиргаа нэгдэн Метрополитан Торонто хотыг бий болгосон. Өөрөөр хэлбэл, Метрополитан Торонто болон Торонто гэсэн 2 хотын захиргааг бий болгож, Метрополитан Торонто нь бүс нутгийн асуудал болон орон нутгийн асуудалд үйлчлэх хуучин шүүх эрх мэдлийн үйлчлэх харъяа нутаг дэвсгэрийн асуудлаа хариуцаж, Торонтогийн засаг захиргаа нь 8 жижиг тосгон болон 3 хотын зах орчмын нутаг дэвсгэрийг хариуцан ажиллахаар болжээ. 1966 оны байдлаар тус мужид 13 хот харьяалагдаж байсан байна. 1998 онд мужаас дээрх системийг хүчингүй болгож, Торонто хотын захиргаанд нутаг дэвсгэрийг бүхэлд нь хариуцуулсан байна.

Дээрх зохион байгуулалтыг хийснээр цаг хугацаа болон цахилгаан, усны систем, нийтийн тээврийг хамтран удирдах болсон нь бүс нутагт ихээхэн хэмжээний ашиг болон хэмнэлтийг авчирсан бол 1998 онд бүс нутгийн засаг захиргаанаас тус холбоог эсэргүүцэн задалж одоогийн Торонтог бий болгожээ.

Төвлөрлөөс үүдэн 1953 оноос шинээр зам тавих ажил эрчимжиж төсвийн ихэнх хувийг зарцуулсан байна. Нийтийн тээвэр, метроны шинэ шугамуудыг мөн ашиглалтад оруулж эхэлсэн байна. Мөн дээрх шалтгаанаар 1960 онд хотын захиргаа болон бизнес арилжааны дүүргүүдийг шинэ дүүрэгт нүүлгэн төвлөрүүлсэн байна. 1950-аад он гэхэд Торонто нь мөнгө санхүүгийн зах зээл бизнесийн салбарууд ялангуяа даатгалын зах зээлийн хувьд тухайн үед Канадын хамгийн том төвлөрсөн хот байсан Монреалиас давж эхэлсэн байна.

1860 онд Торонто хотын “Gooderham and Worts whisky”-ний үйлдвэр нь дэлхийн хамгийн том архины үйлдвэр болж өргөжсөн байдаг. 1891 онд анхны нийтийн тээвэр төмөр замын компанийн тусламжтайгаар ашиглалтад орж 1921 онд олон нийтэд хувьцааг тарааж өгснөөр өнөөдөр Торонто хотын нийтийн тээврийн ашиглалт Хойд Америк тивдээ 3 дугаарт бичигдэж байна.

1904 онд Торонто хотын төв галд шатан тухайн үедээ 10 сая ам. долларын хохирол учирч байсан ч хотын дахин сэргээн босголтыг асар түргэн хугацаанд хийсэн байна. 1934 онд Торонтогийн хөрөнгийн бирж Канад улсад хамгийн томд тооцогдох болсон. Канад орон дэлхийн хамгийн өндөр хөгжилтэй баян орнуудын нэг болсон нь тус улсын байгалийн баялаг, эдийн засгийн олон тулгуурт бодлоготой холбоотой гэж үздэг. Мөн бусад орон, тэр дундаа АНУ-тай хийх худалдаа, эдийн засгийн харилцаа нь тус орны хөгжилд ихээхэн түлхэц үзүүлжээ. Дашрамд дурдахад, Канад болон АНУ-ын хооронд орших хилийн зурвас, орчин үед дэлхий дээр оршиж байгаа хил хязгааруудаас хамгийн урт нь юм.

Дэлхийн II дайны дараагаас Торонто хотод дэлхийн өнцөг булан бүрээс цагаачид ирэх болсон нь хямд ажиллах хүчийг бий болгож байсан төдийгүй хотын хөгжилд ихээхэн хувь нэмэр оруулсан гэж үздэг. Мөн “Quebec” мужийн бослогоос хамааран томоохон орон нутгийн болон бүс дамжсан корпорациуд өөрсдийн оффисыг Торонто хот руу нүүлгэн шилжүүлсэн байна. 1965 он гэхэд үндэсний тэргүүлэгч компаниуд Торонтод төвлөрч 1976 онд Канадын хамгийн том, алдартай хотоор тооцогдож эхэлсэн байна. Үүний шалтгааныг компаниуд Квебек мужийн салан тусгаарлалттай холбогдох маргаанаас үүдэн Монреалиас нүүж Торонтод шилжин ирсэнээр тайлбарладаг байна.

Мөн хотын хөгжилд нөлөөлсөн чухал хүчин зүйл бол хот төлөвлөлтийн ухаалаг зарчим, бодлоготой нь холбоотой гэж үздэг байна. Хотын төвд хүн амын нягтаршилтай уялдуулан амьдралын хэв маягт тааруулж судалгаан дээр тулгуурлан барилга байшин барьдаг бөгөөд ингэснээр хүмүүс өдөр тутам автомашины зайлшгүй хэрэгцээгүйгээр амьдрах боломж олгожээ.

Бас нэгэн нөлөөлж байгаа хүчин зүйл бол төмөр зам болон хурдны замуудын систем юм. Дэлхийн хоёрдугаар дайны дараа АНУ-ын Батлан хамгаалах яамнаас санхүүжүүлэн хот дотор түргэн хугацаанд цэргүүдийг оруулж ирэх зорилгоор ийм хурдны замуудыг барьж эхэлсэн түүхтэй.

Торонто хотын хөгжил дэвшилд өөрийн газар нутгийн давуу тал ихээхэн үүрэг гүйцэтгэсэн гэж үздэг. Учир нь Торонто хот нь өөрийн төмөр зам болон далайн гарцуудаар дэлхийг хойд америктай холбох гүүр болж өгсөн. Үүнийг дагаад цагаачид олноор орж ирэн энэ нь хямд ажиллах хүчнийг бүрдүүлж өгсөн гэж үздэг. Мөн Торонто хотод бүс нутгийн болон үндэстэн дамнасан корпорациудын төв оффисууд байрлаж байсан нь эдийн засгийн хувьд ихээхэн ашигтай байсан. Улмаар Торонто хотын хөрөнгийн биржийн үйл ажиллагаа өргөжиж, Канадаа хамгийн томд тооцогдох болсон байна.

Ер нь Канад улсын туршлагаас харахад, хөгжлөө зөвхөн нэг газар төвлөрүүлдэггүй бөгөөд муж болгоныг өөрийн онцлог, чиглэл чиглэлийн дагуу хөгжүүлэхээс гадна бизнес санхүүгийн төв гээд нэг хот байхад, засаг захиргааны төв нь өөр хотод байх жишээтэй. Тухайлбал, Монреаль нь бизнес санхүүгийн төв байхад, засаг захиргааны төв нь Квебек хот байх жишээтэй.

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Постановление Правительство Санкт-Петербурга от 13 мая 2014 года N 355 “О Стратегии экономического и социального развития Санкт-Петербурга на период до 2030 года”
2. Шанхай хотын түүх <http://ucoz.com/news/2011-05-19-56>
3. The Official Website of Busan Metropolitan City <http://english.busan.go.kr>
4. Қазақстан-2050 стратеги <http://strategy2050.kz>
5. Қазақстандағы арнайы экономикалық аймақтар <http://e-history.kz/kz/books/library/view/583>
6. Қазақстанда 9 арнайы экономикалық аймақ жұмыс істейді <http://inform.kz/kaz/article/2436112>
7. The History of Toronto <http://www1.toronto.ca/wps/portal/contentonly?vgnextoid=ac418d577e312410VgnVCM10000071d60f89RCRD>

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН